

บทที่ ๔

วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในผญาอีสาน

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในผญาอีสานนั้นถือว่ามีความสำคัญ มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ซึ่งมากไปด้วยคุณค่าต่อสังคม คนในชุมชนและสังคมอีสาน เพราะนักปราชญ์อีสานนิยมนำมาสอดแทรกไว้ในผญาต่าง ๆ เพื่อใช้อบรม สั่งสอน ข้อคิดเตือนใจ ข้อแนะนำสิ่งที่ควรปฏิบัติสำหรับคนทุกชนชั้นตามความเหมาะสม ทั้งในแง่ของบทบาทและฐานะของคนในสังคม อีกทั้งยังเป็นการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมให้ดำเนินไปสู่ความเรียบร้อยดีงาม มีความสงบสุขตามที่สังคมต้องการ ในบทนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในผญาอีสาน โดยแบ่งประเด็นดังต่อไปนี้

๔.๑ วิเคราะห์สามัคคีธรรมที่ปรากฏในผญาอีสาน

๔.๒ วิเคราะห์สังคหวัตถุที่ปรากฏในผญาอีสาน

๔.๓ วิเคราะห์เบญจศีลเบญจธรรมที่ปรากฏในผญาอีสาน

๔.๔ วิเคราะห์อริยมรรคที่ปรากฏในผญาอีสาน

๔.๑ วิเคราะห์สามัคคีธรรมที่ปรากฏในผญาอีสาน

การวิเคราะห์สามัคคีธรรมที่ปรากฏในผญาอีสาน พบว่า ประเด็นสำคัญได้ยกมาเป็นตัวอย่างพร้อมกับความหมาย ดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ ๑

“ให้เจ้ายาว ๆ ไว้

คือศีลปัชฌ์พันไฮ่

ปีนี้ปล้ำ

ปีหน้าจั่งค่อยฮอน”^๑

^๑สำลี รักสุทธี, ผญาปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน, (กรุงเทพมหานคร: ธนัชการพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า ๑๑๘.

ความหมาย คือ ขอให้เป็นคนใจกว้างโอบอ้อมอารี อย่าได้คิดจิตใจคับแคบเห็นแก่ตัว เพื่อสร้างความสามัคคีอันจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อหมู่คณะและสังคม

ผลยาบทนี้สอนให้มีการยึดหยุ่นผ่อนสั้นผ่อนยาวต่อกันและกันเพื่อให้เกิดความสามัคคีและวัฒนธรรมที่ดีงามต่อสังคม เช่น ช่วยให้นุชนุชย์มีจิตใจประกอบด้วยเมตตากรุณา

ตัวอย่างที่ ๒

“เหือนไต่ยามกินเข้าพาเดียวเป็นหมู่

คำฮักยังช่างต้อม กันไว้หมื่นอะสง”^๒

ความหมาย ถ้าบ้านใดสมาชิกในบ้านร่วมกันรับประทานอาหารพร้อมหน้าพร้อมตากัน บ้านหลังนั้นย่อมมีความสุข เพราะสมาชิกทุกคนรักใคร่ชอบพอกัน

ผลยาบทนี้เป็นคติสอนใจให้คนในบ้านทุกคนรักสามัคคีกัน ครอบครัวจะมีความสุข

ตัวอย่างที่ ๓

“คนทุกซี้ให้เลี้ยง คนปากเกลี้ยงให้ไล่หนี”^๓

ความหมาย คนทุกซี้ไม่ว่าทุกซี้กายหรือทุกซี้ใจให้เลี้ยงไว้ เพราะคนประเภทนี้ไม่ก่อกรรมทำเข็ญอะไร ส่วนคนที่ปากเกลี้ยงหรือมักพูดมักวิจารณ์ชาวบ้านทุกเรื่อง หรือพูดออกไปโดยไม่มีการยั้งคิดว่าจะเดือดร้อนหรือเปล่า คนพวกประเภทนี้ควรไล่หนี ไม่ควรเลี้ยง คนที่ร่วมทำงานในหมู่คณะหนึ่ง ๆ ก็จะมีคนที่ฐานะยากจน ก็ควรดูแลเอาใจใส่ แต่หากถ้าใครมักพูดให้เกิดความแตกสามัคคี ก็ควรพิจารณาให้ออกจากสถานที่ทำงานนั้นเสีย เพราะจะทำให้เกิดการทะเลาะ หรือระแวงต่อกัน

ผลยาบทนี้สอนให้รู้จักพิจารณาในการร่วมทำงานในหมู่คณะหนึ่ง ๆ ก็จะมีคนที่ฐานะยากจน ก็ควรดูแลเอาใจใส่ แต่หากถ้าใครมักพูดให้เกิดความแตกสามัคคี ก็ควรพิจารณาให้ออกจากสถานที่ทำงานนั้นเสีย เพราะจะทำให้เกิดการทะเลาะ หรือระแวงต่อกัน

ตัวอย่างที่ ๔

“บุญบ่เคยพ้อสาถีเข้าอ่อน คั้นบ่จำเหนียงเข้าคนจำกะแจ้วผง”^๔

^๒บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, ฆะทยาภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนาวิทยา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๐.

^๓ปรีชา พิณทอง, ไชยชาติโบราณอีสาน, (อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๘), หน้า ๑๓.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๐.

ความหมาย คนที่เคยรวมกันอยู่เป็นหมวดหมู่ ตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองใหญ่โตนั้น คนในบ้านในเมืองจะต้องมีสามัคคีเป็นยางเหนียว เพื่อให้คนในบ้านในเมืองสร้างบ้านแปลงเมืองให้เจริญรุ่งเรือง ถ้าไม่มียางเหนียวคือสามัคคี ก็จะรวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนไม่ติด ถ้าจะเปรียบก็เหมือนข้าวสาลีไม่มียางจึมน้ำพริกก็ไม่ติด ข้าวเหนียวไม่มียางนี้ก็ไม่ดี

ผญาบทนี้สอนให้คนในสังคม ชุมชนรู้จักสามัคคีกัน โดยเปรียบเทียบกับข้าวสาลี ข้อนี้สอดคล้องกับความสามัคคี

ตัวอย่างที่ ๕

“ให้เจ้ายาว ๆ ไว้ คือสายโทรเลข
บาทว่าเกิดเหตุฮ้อน ยังลีได้เฟิงสาย”^๕

ความหมาย คือ ขอให้เป็นคนใจกว้างโอบอ้อมอารี อย่าได้คิดมีจิตใจคับแคบเห็นแก่ตัว เพื่อสร้างความสามัคคีให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น เพื่อสร้างความสามัคคีซึ่งกันและกัน เวลาเกิดเดือดร้อนยังได้ช่วยเหลือกัน อุปมาเหมือนสายโทรเลข ปัจจุบันสมัยนี้ (โทรศัพท์) โทรหากัน ฟังพาอาศัยกันไม่ว่าคนรวยหรือจนถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับความสามัคคี

ตัวอย่างที่ ๖

“บัวอาศัยเฟิงน้ำ ป่าอาศัยเฟิงโคลนตม ลูกน้องกับนายเฟิงกันโดยด้าม”^๖

ความหมาย บัวอาศัยเฟิงน้ำ ป่าอาศัยเฟิงโคลนตม ลูกน้องกับนายอาศัยซึ่งกันและกัน

ผญาบทนี้เป็นคติในการทำงาน หรือการปกครองต้องสมัครสมานสามัคคีอาศัยซึ่งกันและกัน ให้ความช่วยเหลือกัน งานนั้นจึงจะสำเร็จ

ตัวอย่างที่ ๗

“ให้ค่อยทำเพียรสร้างเสมอแดนแปงซ่อ

ให้ช่างก่อสืบไว้เสมอเผิงสืบฮัง”^๗

ความหมาย ให้ค่อยทำความเพียรสร้างเสมอแดนสร้างรัง สอนให้ขยันหมั่นเพียรก่อสร้าง เหมือนกับผึ้งสร้างรัง

^๕สำลี รักสุทธี, ผญาปรัชญการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน, หน้า ๑๑๘.

^๖บุญเกิด พิมพ์รเมธากุล, พระยาภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, หน้า ๑๔๓.

^๗เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

ผญาบทนี้เป็นการสอนโดยนำเอาแนวคิดแบบธรรมชาตินิยม ในฐานะตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติว่า สอนให้มีความสามัคคีกันเพียรพยายามเช่นเดียวกับแตนและผึ้ง ในความขยันขันแข็งในการสร้างรังของตนเอง เปรียบเสมือนคนเราจงสามัคคีช่วยกันริบพัฒนากันที่อยู่ที่เมืองที่ตนอยู่อาศัยที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับความสามัคคี

ผลของการวิเคราะห์สามัคคีธรรมที่ปรากฏในผญาอีสาน นักปราชญ์อีสานได้นำเอาหลักสามัคคีธรรมมาเรียงร้อยเป็นบทผญาที่แฝงข้อแนะนำ ชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อใช้ในการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคม ส่วนใหญ่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของสมาชิกทั้งที่เป็นผู้นำและผู้ตามในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ครอบครัวจนกระทั่งถึงระดับที่สูงขึ้นไป โดยเน้นที่ความสามัคคี ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ต่อการปกครอง เพราะการปกครองของคนอีสานในสมัยก่อนจะมีลักษณะแบบเครือญาติพ่อแม่ปกครองลูก ผู้ใหญ่ปกครองผู้น้อย โดยอาศัยแนวคำสอนของคนเฒ่าคนแก่เป็นแบบอย่างในการปกครอง ซึ่งคำสอนเหล่านั้นมักจะอยู่ในรูปของผญา ซึ่งนักปราชญ์โบราณอีสานได้แต่งผญาหรือคำสอนขึ้นมาสอนผู้ปกครองทุกระดับ รวมทั้งมีผลต่อผู้ปกครองอีกด้วย เพราะถ้อยคำผญาที่เกี่ยวกับการปกครองแต่ละคำจะเป็นเหมือนกฎหมาย ศีลธรรมจรรยาของผู้ปกครอง หากได้นำไปปฏิบัติจะทำให้ผู้ปกครองผู้นั้นเป็นคนดีสามารถครองใจลูกบ้าน ปกครองลูกบ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัญหาเรื่องความแตกแยก ความวิวาทบาดหมางจะไม่มี โดยสอนให้มีเมตตากรุณาอ่อนส้นอ่อนยาวต่อกันและกัน เพื่อให้เกิดความสามัคคี สมาชิกในครอบครัวรู้จักสามัคคี ครอบครัวก็มีความสุข รู้จักคิดพิจารณาป้องกันเหตุที่จะทำให้เกิดความแตกแยกไม่สามัคคีขึ้นในหมู่คณะ สอนให้คนในสังคมรู้จักสามัคคีกัน โดยเปรียบเทียบกับข้าวสาลี จึงจะมีพลังในการพัฒนากันเมือง สอนให้คนมีจิตใจเอื้ออารีสามัคคีกันไว้ไม่ควรคิดสั้นเอาตัวเองรอดเท่านั้น ชี้ให้เห็นการทำงาน หรือการปกครองต้องสมัครสมานสามัคคีอาศัยซึ่งกันและกัน ให้ความช่วยเหลือกัน งานนั้นจึงจะสำเร็จและสอนให้สามัคคีร่วมแรงร่วมใจช่วยกันพัฒนากันเมืองที่ตนอยู่ โดยยกข้าวสาลีเป็นตัวอย่างให้ลูกหลานมองเห็นภาพ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ดังผญาที่ยกมาเป็นตัวอย่าง

๔.๒ วิเคราะห์สังคหวัตถุที่ปรากฏในผญาอีสาน

การวิเคราะห์สังคหวัตถุที่ปรากฏในผญาอีสาน พบว่า ประเด็นสำคัญได้ยกมาเป็นตัวอย่างพร้อมกับความหมาย ดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ ๑

“ทานบมีใจตั้งจิตหวังปองเป็นประโยชน์ได้เด หวังประโยชน์แต่บ่ทานทอดให้บุญชี้ได้
ฮ่อมใด”^๘

ความหมาย สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งบุญของคนเรามีสามอย่าง คือ ๑. ให้ทาน ๒. รักษาศีล ๓. ภาวนา โดยเฉพาะทานข้อแรก ทานได้แก่การให้สิ่งของ จะให้แก่ใครก็ได้ ถ้าให้แก่ผู้มีศีลมีธรรมดีกว่า ให้แก่คนไม่มีศีลไม่มีธรรม ท่านเปรียบเทียบให้ทานกับการทำนาไว้ดังนี้ ที่ที่เราบริจาคทาน ลงไปเปรียบ กับพื้นที่นา ของที่เราหว่านลงไปในนาเปรียบเมล็ดพืช ผู้ให้ทานเปรียบเสมือนชาวนา ชาวนาที่หว่าน พืชลงไปในนา ถ้านาไม่งาม พืชที่งอกออกมาก็ไม่งาม เราให้แก่คนไม่มีศีลมีธรรม เราก็ได้บุญน้อย ถ้า ให้แก่ผู้มีศีลมีธรรมก็เหมือนหว่านพืชลงในนาดี พืชผลก็งอกงามดี เวลาเก็บดอกเก็บผลก็ได้ผลมาก การให้ทานก็เหมือนการทำนา ซึ่งเป็นการสอนให้รู้จักหลักในการให้ทาน

ตัวอย่างที่ ๒

“อยากจนให้ชี้ อยากมีให้ทาน”^๙

ความหมาย อยากจนให้ชี้เหนียว อยากมีให้แบ่งปัน

ผญาบทนี้เป็นการสอนให้รู้จักการแบ่งปัน โดยฆ่าความตระหนี่ถี่เหนียว เพราะความตระหนี่ทำให้มิตรถอยห่าง ซึ่งสอดคล้องกับทาน

ตัวอย่างที่ ๓

“อย่าได้วาจาเพียงเขาขอขมชื่น คำปากอย่าได้ตื่นคือหม้อปากแบน

อย่าได้แสนแพนหน้าวาจาเว้าอ่อง ผูกพิน้องพงษ์เชื้อชิบมี”^{๑๐}

ความหมาย เพียงคือเสมอ เหมือน แสนแพนคือทำหน้าที่ตาสวยงาม การพูดการจានี้ เป็นได้ทั้งส่วนดีและส่วนเสีย พูดไพเราะอ่อนหวานประสานสามัคคี พูดในสิ่งที่เป็นความสุขความเจริญ เช่นนี้เป็นคำที่ควรพูด ส่วนคำใดที่พูดแล้วคนฟังรังเกียจเดียดฉันท์ แม้แต่คนที่รักใคร่พอใจก็ไม่อยาก ฟัง การพูดก็อย่าพูดทะนงองอาจทำให้ผู้ฟังรังเกียจ คนพูดทะนงตัว หยิ่งตัวจะขาดเพื่อนสนิทมิตรสหายที่รักใคร่นับถือกัน ลักษณะดังกล่าวมาสอดคล้องกับปิยวาจา

^๘ปรีชา พิณทอง, ไชยภิชิตโบราณอีสาน, หน้า ๒๕๔.

^๙เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๑๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๔.

ตัวอย่างที่ ๔

“งานหลวงบ่ขาด งานราษฎร์บ่ไล”^{๑๑}

ความหมาย งานส่วนรวมเช่นทำถนนหนทาง ขุดบ่อขุดบึง ปลุกศาลาริมทางเรียกว่างานหลวง หรืองานส่วนรวม งานส่วนตัวเช่นทำไร่นาทำมาค้าขาย เรียกว่างานราษฎร์ คนที่เอาใจใส่ในงานทั้งส่วนตัวและส่วนรวมถือว่าเป็นคนดี มีอยู่บ้านใดเมืองใด บ้านนั้นเมืองนั้นก็เจริญรุ่งเรือง ซึ่งสอดคล้องกับอัตถจริยา

ตัวอย่างที่ ๕

“ตกใสน้ำดังโป๊ก ตกใสบกดังทวน
ตกใสปาหย้าป้อง ดังก้องทั่วเมือง”^{๑๒}

ความหมาย ถ้าตกลงน้ำจะมีเสียงดัง โป๊ก ถ้าตกลงบนบกจะมีเสียงดัง ตูม และถ้าตกลงไปในป่าหญ้าปล้องเสียงจะดังกึกก้อง ทำให้ผู้คนได้ยินกันทั้งเมือง (เป็นคติเตือนใจนักพัฒนาสังคม ให้พัฒนาสังคมส่วนรวมเป็นหลัก ไม่ใช่ทำเพื่อผลประโยชน์ของตนเองหรือพวกพ้องหมู่คณะ ถ้าได้ทำเพื่อประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมแล้ว ก็จะได้รับยกย่อง เชิดชู เกียรติยศชื่อเสียงย่อมจะดังระบือไปยาวนาน ซึ่งสอดคล้องกับอัตถจริยา

ตัวอย่างที่ ๖

“เป็นกษัตริย์สร้าง ครองเมืองคุ้มไพร่
ทศพิธราชไ้ พระองค์ได้อันตรอง”^{๑๓}

ความหมาย คือ พระมหากษัตริย์ทรงประพัตติตนเสมอดันเสมอปลายนี้เองจะไม่ก่อปัญหาความแตกแยกกัน พระมหากษัตริย์ทรงสร้างบ้านแปลงเมือง และคุ้มครองป้องกันไพร่ฟ้าประชากรให้ร่มเย็นเป็นสุข พระองค์ทรงไตร่ตรองทศพิธราชธรรม และในทศพิธราชธรรมนั้นมีหลายข้อที่สอดคล้องกับสมานัตตตา

ตัวอย่างที่ ๗

“ให้ผู้เฝ้าชวนลูกชวนหลาน ชวนกินทานทำบุญอย่าค่าน

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

^{๑๒}บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, หมายเหตุปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, หน้า ๒๗๕.

^{๑๓}สำลี รักสุทธี, ฃญาปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน, หน้า, ๒๐๑.

ชวนลูกบ้านใส่บาตสุวัน ชวนลูกหลานฟังธรรมอย่าขาด”^{๑๔}

ความหมาย ให้ผู้เฒ่าชกชวนลูกหลาน ให้ทำบุญทำทานอย่าคร้านในบุญกุศล ชวนลูกบ้านทำบุญทุกวัน ชวนลูกหลานฟังธรรมอย่าได้ขาด

ผญาบทนี้สอนให้ผู้สูงอายุรู้จักวางตนให้เหมาะสม ชกชวนลูกหลานในทางที่ถูกต้องดีงาม คือทำบุญรักษาศีลฟังธรรมทุกวันพระ ข้อนี้สอดคล้องกับสมานัตตตา

ผลการวิเคราะห์สังคหวัตถุที่ปรากฏในผญาอีสาน มีลักษณะเป็นคำสั่งสอน เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคม โดยสอนให้รู้จักการให้ทาน โดยเปรียบเทียบกับกรหวานพืชลงไปในนา ไม่ตระหนี่ รู้จักแบ่งปันให้ทาน สอนให้รู้จักพูดไพเราะอ่อนหวานประสานสามัคคี พูดแล้วเกิดประโยชน์ ไม่เป็นโทษแก่ตนและคนอื่น ไม่พูดหยาบคาย พูดอ่อนหวานกับคู่ชีวิตคือสามีภรรยา การพูดจาไพเราะอ่อนหวาน อ่อนน้อมถ่อมตน จะช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งได้ ไม่พูดด้วยความโกรธ พูดด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน และไม่พูดคำที่จะทำให้เกิดความแตกแยก เอาใจใส่ในงานทั้งส่วนตัวและส่วนรวมไม่ให้บกพร่อง มุ่งทำประโยชน์แก่ส่วนร่วม ไม่เห็นแก่ตนเองและพวกพ้องมากกว่าส่วนรวม ผู้นำในการปกครองต้องประกอบด้วยทศพิธราชธรรมมีทาน เป็นต้น รู้จักเผื่อแผ่ แบ่งปัน ให้ทาน ซึ่งเป็นธรรมข้อหนึ่งในทศพิธราชธรรม รู้จักหน้าที่ของตนทำให้ถูกต้องเหมาะสม เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ชักชวนแนะนำลูกหลานในทางที่ถูกที่ชอบเป็นบุญกุศล มีศีลธรรมประพฤติปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่ดีของสังคม ลักษณะดังกล่าว ย่อมเป็นประโยชน์ต่อการปกครอง และสังคม เพราะสภาพการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ชุมชนและประเทศชาติที่มั่นคงถาวร หลักปฏิบัติที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ การนำเอาสังคหวัตถุธรรมมาปรับใช้กับการดำเนินชีวิต ในการอยู่ร่วมกัน คือมีการให้แบ่งปัน มีการบริจาคทานต่อกัน มีสื่อสัมพันธ์ต่อกันโดยการพูดจามีสัจจะสาระที่ไพเราะเหมาะกับกาลเวลา พร้อมกับการปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม และประเทศชาติ โดยปรับตนให้เป็นคนยึดมั่นตั้งอยู่ในคุณความดีและเสมอต้นเสมอปลาย

๔.๓ วิเคราะห์เบญจศีลเบญจธรรมที่ปรากฏในผญาอีสาน

การวิเคราะห์เบญจศีลเบญจธรรมที่ปรากฏในผญาอีสาน พบว่า ประเด็นสำคัญได้ยกมาเป็นตัวอย่างพร้อมกับความหมาย ดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ ๑

^{๑๔}บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, หมายเหตุปัญหาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, หน้า ๒๐๕.

“โลกมันตั้งเที่ยงหมั่น	คือ เกิด แก่ เจ็บตาย แท้หนา
เป็นผู้ชายคะนึ่งคิด	เกิดตายให้เห็นแจ้ง
ศีลห้าศีลแปดนั้น	โลกแต่งแต่ปะถม แท้ตาย
ในศีลทานเฮาหมั่น	คะนึ่งให้เห็นแจ้ง
ชายนั่นเว้นชั่วไว้	เฮ็ดแต่ทางดี
อย่าประมาทศีลทาน	ชาติชายสกุลกล้า ^{๑๕}

ความหมาย ในโลกนี้มีเกิดแก่เจ็บตายเป็นสัจธรรม เกิดเป็นลูกผู้ชายต้องหมั่นคิดคำนึงให้เข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องนี้ อนึ่งศีลห้า ศีลแปด นั้นมีมาตั้งแต่ก่อนแล้ว ต้องหมั่นรักษาศีล และทำบุญทำทาน เว้นการทำชั่วทำแต่ความดี อย่าประมาทในศีลทาน จึงจะได้ชื่อว่าเป็นชายสกุลกล้า ซึ่งในผญา^{๑๕} การรักษาศีล ๕ สอดคล้องกับเบญจศีล

ตัวอย่างที่ ๒

“อิงได้คึดสะลาดฮู้	ในฮ่อมกองทำ
มีแต่จ้งใจคึด	ต่อสินทานแท้
ทั้งบ่คิดโลบเลี้ยว	ใจต่างจากผัว
กานเฮือนมี	ค่อยทำเพียรสร้าง
ยั้งนั้นเพิ่นหากลือชา	เท่าเถิงเมืองเทวะโลก
ทุกแหล่งหล้า	ยอเย่องแท้ตาย ^{๑๖}

ความหมาย ผู้หญิงคนใดที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ปฏิบัติตนตามทำนองคลองธรรม ยึดมั่นในศีล มีใจซื่อสัตย์ไม่คิดนอกใจสามี เอาใจใส่ต่องานเรือน ได้รับการยกย่องตั้งแต่โลกมนุษย์จนถึงสรวงสวรรค์ ที่ฉลาดรู้ ในหลักนักปราชญ์ มีจิตใจนึกถึงศีล การให้ทาน รู้จักการจัดงานบ้านงานเรือนให้เหมาะสม ไม่คิดนอกใจสามี ขยันเอาใจใส่งานบ้าน คนทั่วไปก็ยกย่อง มั่นมั่นไปจากมนุษย์แล้ว ก็มีสวรรค์เป็นเบื้องหน้าอย่างแน่นอน คำผญาว่า “ทั้งบ่คิดโลบเลี้ยว ใจต่างจากผัว” มีใจซื่อสัตย์ไม่คิดนอกใจสามี ข้อนี้สอดคล้องกับเบญจศีล เบญจธรรมข้อที่สาม

^{๑๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๗-๑๘๘.

^{๑๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๗.

ตัวอย่างที่ ๓

“สิบสิ่ว้าชาวสิ่ว้า ให้ไว้แต่ความจริง แต่เนื้อ

แนวใดเป็นมุสา อย่าลืมนำมาไว้”^{๑๗}

ความหมาย คือ คำสอนนักปราชญ์ลึกลับซึ่งมีปรัชญาซ่อนแฝง ยากที่จะตีความได้ส่วนคำพูดของคณธรรมดาหรือคนโง่พูดยาวไร้สาระ อุปมาคือ จะพูดมากน้อยขอให้พูดแต่ความเป็นจริงส่วนความเท็จไร้สาระจะไม่ควรพูด ซึ่งสอดคล้องกับเบญจศีลเบญจธรรมข้อที่สี่คือมุสาวาท

ตัวอย่างที่ ๔

“เจ้านายดีบ่เห็นแก่เงินแสนไถ่ แต่เห็นแก่ไพร่แสนเมือง”^{๑๘}

ความหมาย เจ้านายดีคือเจ้านายผู้ตั้งอยู่ในศีลธรรม มีเมตตาปราณี ไม่ห่มแห่งรังแก ทบต่อยศบิตี จะแต่งตั้งโยกย้ายเลื่อนตำแหน่งใคร ก็ไม่เห็นแก่เงินทองข้าวของ ซึ่งสอดคล้องกับเบญจศีลเบญจธรรมข้อที่ ๒ คือเมตตากรุณา

ตัวอย่างที่ ๕

“เที่ยวทางไกล เหลียวหลังเหลียวหน้า

คิดสู้ขั้นดีแล้วจึงนอน”^{๑๙}

ความหมาย ถ้าจะเดินทางไกลต้องแลไปข้างหน้าและเหลียวดูข้างหลัง และก่อนนอนต้องคิดถึงการกระทำของตนในวันนั้น ๆ ว่ามีอะไรดีอะไรบกพร่องน่าจะแก้ไขก่อนจึงค่อยหลับ ซึ่งสอดคล้องกับเบญจธรรมข้อที่ ๕

ผลการวิเคราะห์เบญจศีลเบญจธรรมที่ปรากฏในผญาอีสาน นักปราชญ์อีสานได้นำเอาแนวทางที่เป็นข้อฝึก ข้อที่ควรปฏิบัติเบื้องต้นในชีวิต ที่เป็นทั้งหลักการพื้นฐานเพื่อควบคุมความประพฤติ และเป็นการปฏิบัติเพื่อฝึกฝนตนเองให้เกิดความเจริญองงามยิ่งขึ้นอันได้แก่เบญจศีลเบญจธรรม มาเรียงร้อยเป็นบทผญาที่แฝงข้อแนะนำ ชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อใช้ในการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคม ที่เหมาะสมตามฐานะของแต่ละคน ทำให้สังคมเกิดความสงบสุข โดยสอนให้เข้าใจสัจธรรมมีจิตใจมั่นคงเอาใจใส่ในการรักษาศีล คนที่ยึดมั่นศีล คนทั่วไปก็ยกย่อง เนื่องจากโลกนี้ไป

^{๑๗} สำนึก รักสุทธิ, ปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน, หน้า ๑๐๙.

^{๑๘} ปรีชา พิณทอง, ไชยชาติโบราณอีสาน, หน้า ๗๑.

^{๑๙} บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, ผะยาภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, หน้า ๒๑๙.

แล้วก็จะไปเกิดในสวรรค์ ไม่พูดเท็จไร้สัจจะ มีเมตตาปราณี ไม่ห่มแหงรังแกผู้น้อย ผู้นำครอบครัวต้องมีพรหมวิหาร ๔ และสอนให้รู้จักคิดพิจารณา มีสติสัมปชัญญะให้ถี่ถ้วนในการกระทำของตน ดังนั้นสังคมที่มีเบญจศีลและเบญจธรรมเป็นหลักในการปฏิบัติของคนในสังคม ย่อมเป็นสังคมแห่งความปลอดภัยพ้นจากสิ่งเลวร้าย ไม่ต้องอยู่อย่างหวาดระแวง หรือหวั่นวิตกถึงอันตราย ไม่ต้องห่วงกังวลถึงความปลอดภัยของคนในสังคม จึงไม่จำเป็นต้องมีการจัดระเบียบสังคม เป็นสังคมที่ปลอดภัยจากโทษภัยทั้งต่อร่างกายและจิตใจ ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างปกติสุข มีความสบายใจในการดำเนินชีวิต มีความปลอดภัยต่อชีวิตของตนเองและครอบครัวไม่ต้องหวาดกลัวว่าจะถูกฆ่าทำร้าย มีความปลอดภัยในทรัพย์สินสมบัติ ไม่ต้องระแวงระวังว่าจะถูกขโมย หรือปล้นจี้ มีความปลอดภัยในคู่ครองไม่ต้องกลัวว่าคู่ครองของตนจะนอกใจ มีความปลอดภัยในการคบค้าสมาคมติดต่อดำเนินกิจการต่าง ๆ ไม่ต้องกลัวว่าจะแต่ละฝ่ายจะไม่ซื่อสัตย์ต่อกัน ส่งผลให้สังคมมีความสุข ประกอบด้วยความเรียบร้อยดีงาม

๔.๔ วิเคราะห์อริยมรรคที่ปรากฏในพญานิสาณ

การวิเคราะห์อริยมรรคที่ปรากฏในพญานิสาณ พบว่า ประเด็นสำคัญได้ยกมาเป็นตัวอย่างพร้อมกับความหมาย ดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ ๑

“เครื่องหลายมันขาด ยานหลายมันข้อง”^{๒๐}

ความหมาย พระพุทธเจ้าสอนว่าให้เดินทางสายกลาง ทางสายกลางคือไม่เคร่งนัก ไม่หย่อนนัก ถ้าเคร่งมันมักขาด ถ้ายานมันมักข้อง เช่น สาวกของพระองค์บางรูปเร่งทำความเพียรเกินไป จนตาแตกก็มี จะทำอะไรไม่ว่างานเล็กงานใหญ่ งานหนักงานเบา ให้ถือเอาแบบพระพุทธเจ้าสอนไว้ คือให้เดินสายกลาง อย่าช้าหรือเร็วเกินไป ซึ่งก็คือการดำเนินตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ นั่นเอง

ตัวอย่างที่ ๒

“คนเหล่านี้ คือกันทั้งโลก

เกิดแล้วกลับตัวปลิ้น ตายเมียนคู่ชู้คน”^{๒๑}

ความหมาย คนเราเหมือนกันหมดคือ เกิด แก่ เจ็บ และตายเหมือนกัน ถือว่าเป็นสังขารที่ปรากฏโดยไม่มีใครจะพ้นจากสังขารไปได้

^{๒๐}ปรีชา พิณทอง, ไขภุมิตโบลานนิสาณ, หน้า ๖๙.

^{๒๑}สำลี รักสุทธี, ฌญาปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน, หน้า ๒๑๒.

ผญาบทนี้ สื่อบุให้เห้นหลักสัจธรรมของชีวิตที่เกิดแล้วก็ต้องตาย เป็นการสอนให้ทำ
ความเห้นให้ถูกต้องในทางที่ขอบประกอบด้วยปัญญา พิจารณาเห้นถึงความถูกต้องดังตามหลัก
อริยมรรคข้อสัมมาทิฐิ

ตัวอย่างที่ ๓

“ความดีฝังไว้แก้สอก ความชั่วสั๊กออกแก้วา”^{๒๒}

ความหมาย ความดีให้ฝังลึกไว้ลึกแก้สอก ความชั่วให้ตัดทิ้งออกไปให้ไกลแก้วา ผญาบท
นี้เป็นการเตือนตนให้ดำรงอยู่ในความดี รีบทำความดีใส่ตัวไว้มาก ๆ ส่วนความชั่วให้รีบตัดทิ้งไปให้ไกล
ตัว ซึ่งสอดคล้องกับสัมมาสังกัปปะ

ตัวอย่างที่ ๔

“อันหนึ่ง ยามเมื่อวาจาต้าน ให้พอหุอมม่วน

อย่าได้ไขปากต้าน เปียงพัน เพ็นหลาย พ่ออ่อน”^{๒๓}

ความหมาย เวลาพูด ขอให้พูดแต่คำไพเราะอ่อนหวาน ให้หวานหูผู้ฟัง อย่าได้คุยโวโอ้อวด
เกินคนอื่น ผญาบทนี้เป็นคติเตือนใจในเวลาพูดจากับคนทั่วไป ซึ่งสอดคล้องกับสัมมาวาจา เจริจาชอบ

ตัวอย่างที่ ๕

“หลมແ່ງหา หลมขาสอด”^{๒๔}

ความหมาย ในการทำมาหาเลี้ยงชีพ มีทางไหนที่จะได้ข้าวของเงินทองมากินมาใช้ ขอให้
เป็นทางสุจริต จะเป็นงานหนักงานเบาจนยากงานง่าย จะอยู่ใกล้หรือไกล เรามองเห้นมีที่ไหนจรงريب
ฉกฉวยโอกาส ถึงจะลำบากตรากตรำก็จงใช้ความเพียรพยายามหาเอามากินมาใช้ให้จงได้ เป็นการ
สอนให้ดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ

ตัวอย่างที่ ๖

“ตัดหวายอย่าไว้หน่อ หม่าพ่ออย่าไว้ลูก”^{๒๕}

^{๒๒}บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, *ผญาภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง*, หน้า ๒๙.

^{๒๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๓.

^{๒๔}ปรีชา พิณทอง, *ไขภษิตโบราณอีสาน*, หน้า ๑๓๐.

^{๒๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙.

ความหมาย บาปบุญก็มีพ่อแม่เหมือนกันกับคน ถ้าไม่มีพ่อแม่ก็ไม่มีการเกิด บาปเป็นของไม่ดี คนเราจึงต้องฆ่าคือการละเว้นพ่อแม่ของบาปซึ่งก็คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง โลก โกรธ หลง สามอย่างนี้เป็นทั้งพ่อทั้งแม่ของบาป ลูกของบาป ได้แก่ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจ-กุกกุจจะ วิจิกิฉณา ถ้าเราจะตัดบาปสละละเว้นจากบาป เราต้องฆ่าลูก คือหน่อของมันด้วย หากไม่ฆ่าลูกเดี๋ยวมันจะเกิดเป็นหน่อขึ้นมาอีก เหมือนจะตัดหวาย ถ้าไม่อย่ากให้หวายเกิดอีกต้องตัดหน่อหวายด้วย ความเพียรพยายามละเว้นจากบาปดังกล่าวสอดคล้องกับสัมมาวายามะ ความเพียรชอบ

ตัวอย่างที่ ๗

“ฮักศีลเอาไว้	ภาวนาเฝ้าใจเที่ยง
สละเดียวกระบ่ได้ชื่อ	เสียเงินซ้ำจั่งแม่นบุญ
สมณะวิปัสสนาพร้อม	เป็นการไกลกิเลส
ละให้หลุดลดให้เกลี้ยง	ผลได้แม่นนิพพาน” ^{๒๖}

ความหมาย คือ ควรรักษาศีลภาวนาทำใจให้ติดอยู่ในธรรม เพราะไม่ได้ลงทุนซื้อด้วยเงินอะไร และควรทำสมณะวิปัสสนาให้ใจเย็นเป็นสุข ห่างไกลจากกิเลส ให้หลุดพ้นจนถึงนิพพาน ข้อความนี้ได้เห็นถึงการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงสัจธรรม ซึ่งสอดคล้องกับสัมมาสติและสัมมาสมาธิ

ผลการวิเคราะห์หรือปริยวรรคที่ปรากฏในผญาอีสาน นักปราชญ์อีสานได้นำเอาปริยวรรคมา สอดแทรกในผญา ในลักษณะของคำสอน ข้อคิดที่ใช้เป็นหลัก เป็นแบบแผนและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว จิตใจในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมของพุทธศาสนา เพื่อหวังผลคือความสุขทั้งในภพนี้และภพหน้า โดยความเชื่อในระดับที่เป็นโลกียะมุ่งปฏิบัติเพื่อความสุขในการดำเนินชีวิตในระดับที่อยู่ในโลกรวมทั้ง หวังผลในภพหน้าด้วย ส่วนในระดับที่เป็นโลกุตระมุ่งพิจารณาภาวธรรมเพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้น คือการบรรลุถึงพระนิพพาน โดยมุ่งเน้นให้ปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา เดินทางสายกลาง ไม่เคร่งเกินไปและไม่หย่อนเกินไป ทำความเห็นให้ถูกต้องในทางที่ขอบประกอบด้วยปัญญา รับผิดชอบดี ตั้งแต่ยังหนุ่มสาวยังมีเรี่ยวแรงกำลัง เป็นการสอนให้รู้จักมีความดำริที่ขอบ ละเว้นความชั่ว พุดในสิ่งที่ ถูกที่ควร ที่เกิดประโยชน์ หาเลี้ยงชีพในทางสุจริตด้วยความขยันหมั่นเพียร รวมทั้งให้เพียรพยายามทำ ความดีเพื่อละเว้นความชั่วออกจากใจ โดยเปรียบเทียบกับแดดเหมือนกับแสงสว่าง หมอกเปรียบ เหมือนความมืด และสอนให้มีความเพียรพยายามละเว้นจากบาปให้หมดสิ้นไป จนหลุดพ้นบรรลุถึง นิพพาน

^{๒๖} สำนึก รักสุทธิ, ผญาปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน, หน้า ๒๑๖.

สรุป ผลของการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพญาอีสาน นักปราชญ์อีสานได้นำเอาหลักสามัคคีธรรมมาเรียงร้อยเป็นบทพญาที่แฝงข้อแนะนำ ชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อใช้ในการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคม ส่วนใหญ่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของสมาชิกทั้งที่เป็นผู้นำและผู้ตามในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ครอบครัวจนกระทั่งถึงระดับที่สูงขึ้นไป โดยเน้นที่ความสามัคคี ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ต่อการปกครอง เพราะการปกครองของคนอีสานในสมัยก่อนจะมีลักษณะแบบเครือญาติพ่อแม่ปกครองลูก ผู้ใหญ่ปกครองผู้น้อย โดยอาศัยแนวคำสอนของคนเฒ่าคนแก่เป็นแบบอย่างในการปกครอง ซึ่งคำสอนเหล่านั้นมักจะอยู่ในรูปของพญา ซึ่งนักปราชญ์โบราณอีสานได้แต่งพญาหรือคำสอนขึ้นมาสอนผู้ปกครองทุกระดับ รวมทั้งมีผลต่อผู้ปกครองอีกด้วย เพราะถ้อยคำพญาที่เกี่ยวกับการปกครองแต่ละคำจะเป็นเหมือนกฎหมาย ศีลธรรมจรรยาของผู้ปกครอง หากได้นำไปปฏิบัติจะทำให้ผู้ปกครองผู้นั้นเป็นคนดีสามารถครองใจลูกบ้าน ปกครองลูกบ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัญหาเรื่องความแตกแยก ความวิวาทบาดหมางจะไม่มี สังคหัตถ์ที่ปรากฏในพญาอีสาน มีลักษณะเป็นคำสั่งสอนให้รู้จักหลักในการให้ทาน โดยเปรียบเทียบกับกรหวานพีชลงไปในนา ไม่ตระหนี่ รู้จักแบ่งปันให้ทาน สอนให้รู้จักพูดไพเราะอ่อนหวานประสานสามัคคี พูดแล้วเกิดประโยชน์ไม่เป็นโทษแก่ตนและคนอื่น ไม่พูดหยาบคาย พูดอ่อนหวานกับคู่ชีวิตคือสามีภรรยา การพูดจาไพเราะอ่อนหวาน อ่อนน้อมถ่อมตน จะช่วยแก้ปัญหาคความขัดแย้งได้ ไม่พูดด้วยความโกรธ พูดด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน และไม่พูดคำที่จะทำให้เกิดความแตกแยก เอาใจใส่ในงานทั้งส่วนตัวและส่วนรวมไม่ให้บกพร่อง มุ่งทำประโยชน์แก่ส่วนร่วม ไม่เห็นแก่ตนเองและพวกพ้องมากกว่าส่วนรวม ผู้นำในการปกครองต้องประกอบด้วยทศพิธราชธรรมมีทาน เป็นต้น รู้จักเผื่อแผ่ แบ่งปัน ให้ทาน ซึ่งเป็นธรรมข้อหนึ่งในทศพิธราชธรรม รู้จักหน้าที่ของตนทำให้ถูกต้องเหมาะสม เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ก็ชักชวนแนะนำลูกหลานในทางที่ถูกที่ชอบเป็นบุญกุศล มีศีลธรรมประพฤติปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่ดีของสังคม เเบญจศีลเบญจธรรมที่ปรากฏในพญาอีสาน นักปราชญ์อีสานได้นำเอา แนวทางที่เป็นข้อฝึก ข้อที่ควรปฏิบัติเบื้องต้นในชีวิต ที่เป็นทั้งหลักการพื้นฐานเพื่อควบคุมความประพฤติ และเป็นการปฏิบัติเพื่อฝึกฝนตนเองให้เกิดความเจริญงอกงามยิ่งขึ้นอันได้แก่เบญจศีลเบญจธรรม มาเรียงร้อยเป็นบทพญาที่แฝงข้อแนะนำ ชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อใช้ในการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคม ที่เหมาะสมตามฐานะของแต่ละคน ทำให้สังคมเกิดความสงบสุข และอริยมรรคที่ปรากฏในพญาอีสาน นักปราชญ์อีสานได้นำเอาอริยมรรคมาสอดแทรกในพญา ในลักษณะของคำสอน ข้อคิดที่ใช้เป็นหลักเป็นแบบแผนและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมของพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นให้ปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา เดินทางสายกลาง ไม่เคร่งเกินไปและไม่หย่อนเกินไป เพื่อ

หวังผลคือความสุขทั้งในภพนี้และภพหน้า โดยความเชื่อในระดับที่เป็นโลกียะมุ่งปฏิบัติเพื่อความสุขในการดำเนินชีวิตในระดับที่อยู่ในโลกรวมทั้งหวังผลในภพหน้าด้วย